

נגה אלבלך

סגורים בתוך קופסה – על המחזה הגנוז "חפצים אישיים"

תרצה אתר (1941-1977) היתה ידועה כמשוררת, כפזמונאית, כסופרת לילדים וכמתרגמת. שני אפיקי יצירה נוספים – סיפורת ומחזאות – נותרו גנוזים בימי חייה. נדמה כי בשניהם היתה נתונה עדיין בעיצומו של תהליך יצירה שלא הספיקה להשלים בשל מותה המוקדם. סיפוריה הגנוזים של תרצה אתר ראו אור בקובץ "פתאום כבו כל האורות" בעריכת שירה סתיו (הקיבוץ המאוחד, 2010). רוב הסיפורים המופיעים בקובץ נכתבו בשנות ה-70 של המאה ה-20 ושמו ניתן לו על ידי המחברת עצמה. המחזה "חפצים אישיים" נכתב על ידי תרצה אתר בשנת 1974, כפי שמתברר מהרישומים שהותירה בעיזבונה, והוא לא פורסם מעולם. מלבדו נמצא בארכיון מחזה נוסף, אם כי לא גמור, ששמו "רעב אחר", והוא, על פי הרישומים, משנת 1972.

כשמעיינים ביצירות הסיפורת ובמחזות הגנוזים של תרצה אתר עולה הרושם כי אלה היו בשבילה ערוצים ניסיוניים שריתקו אותה ושאפשרו לה חופש יצירתי רב. חופש זה הנביע תפישה אסתטית חדשה ליצירתה, אשר בולטת במיוחד במחזה "חפצים אישיים": האבסורד.

תרצה אתר החלה את דרכה האמנותית בלהקת גייסות השריון ולאחר מכן כשחקנית ב"הבימה", "הקאמרי", "תיאטרון זווית". לאחר שפרשה מהמשחק עסקה בתרגום מאנגלית של עשרות מחזות לתיאטראות שונים בארץ, זאת במקביל לכתיבתה היוצרת. בין המחזות שתרגמה ניתן למנות את "ריצ'רד השלישי" מאת ויליאם שיקספיר, "ביבר הזכוכית" ו"חתולה על גג פח לוחט" מאת טנסי ויליאמס, "מותו של סוכן" מאת ארתור מילר ועוד. אולם במחזה "חפצים אישיים" בולטת דווקא השפעתו של המחזה "מחכים לגודו" מאת סמואל בקט (שאותו לא תרגמה). כמו אצל בקט, גם את המחזה של תרצה אתר מאכלסות ארבע דמויות נטולות כל הקשר של זמן ומקום, גם אצלה מתנהלות שיחות סתומות לכאורה, הולכות סחור-סחור. שיחות הפינג-פונג המתנהלות בין הדמויות (אישה אחת ושלושה גברים), כמו גם מצבן התלוש והסיטואציה האבסורדית כולה – שהייה במקום לא ידוע למטרה לא ידועה בלי כל יכולת להיחלץ – כל אלה משמשים כמקפצה רבת תנופה להומור החריף של תרצה אתר, אשר מתבלט במחזה זה יותר מבכל יצירה אחרת פרי עטה, ומציג פן שונה לחלוטין מזה שמתגלה בשיריה הליריים.

"ובלילה ההוא לא היה לילה." כך פותחת דמותו של ה"רזה" את האוטוביוגרפיה שאותה היא מנסה לכתוב. אלא שהרזה לא מכיר את קורות חייו, ו"לילה בלי לילה" כמוהו בעצם כ"אוטוביוגרפיה בלי ביוגרפיה". התמונה השנייה במחזה מוקדשת לפיכך לאימפרוביזציה שעושות הדמויות: במשחק תפקידים הן מנסות לרקום את עברו של הרזה. הגילוי שעולה באותה אימפרוביזציה הוא ה"עובדה" (הבדויה) שאת הרזה גידלו שתי נשים. גילוי זה מעלה על הדעת את האוטוביוגרפיה האישית של תרצה אתר עצמה, אשר גדלה גם היא אצל שתי נשים – אמה, השחקנית רחל מרכוס, וסבתה, בלה אלתרמן (אמו של נתן אלתרמן) שהתגוררה בביתם. על ההיעדרות של אביה מהבית כתבה תרצה אתר בסיפור "עץ השזיף" (בקובץ "פתאום כבו כל האורות"): "נתקפתי אימה. איפה אבא שלי? תמיד היה בי פחד שאנשים לא יחזרו אף פעם" (שם, עמוד 57). באותו סיפור היא מתארת כיצד כילדה היתה כמהה לקרבתו וכיצד פעם אחת יצאה בחופש לבית הקפה כדי לחפש אותו וחיכתה לו שם בוקר שלם עד שהגיע. כשהגיע

החזיר אותה הביתה. במחזה "חפצים אישיים" שתי הנשים-אמהות עוברות הגחכה: מזוג נאהבות הן הופכות ל"נאהביות", הן לבדן בגלל "הסידורים הפורמליים", בילדותו הן שרו לרזה שירים "בזמנים הכי לא מתאימים שבעולם".

"הסידורים הפורמליים" הם מעין שם קוד לכוח מערכתית עלום וחורץ גורלות, הם גם הסיבה הרשמית ללקיחת החפצים האישיים מאת הדמויות. אותם חפצים אישיים כמו נושאים עמם את זהותן האבודה והן אינן יכולות לצאת ולמצוא מחדש את מקומן ועברן. בתום המחזה, התובנה האבסורדית של הדמויות כי הן סגורות בתוך טלוויזיה, בתוך קופסה, ממש כאותן דמויות טלוויזיוניות שטוחות המוצגות לפנינו בלי כל הקשר חברתי-משפחתי-אישי, מהדהדת את תצפיותיו של "רבבה", אחת הדמויות במחזה:

"פעם עמדתי בחלון. עמדתי והסתכלתי במשקפת.
זה היה לפני שלקחו לי אותה. ראיתי את כל האנשים
הקטנים שגרים בדירות הקטנות. ראיתי אותם בתוך
הדירות הקטנות האלה שלהם. הם ישבו על
כסאות קטנים והצחיקו אותי נורא. איזה מחזה!"

רבבה צופה באנשים בתוך בתיים כמי שצופה בטלוויזיה. האנלוגיה הזאת מעוררת את המחשבה שאולי לא רק רבבה וחבריו לכודים באופן אבסורדי בתוך קופסת הטלוויזיה, אלא כולם לכודים בדירותיהם כבתוך קופסאות חייהם הקטנות.

נגה אלבלך
מרכז קיפ